

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Декан соціально-гуманітарного
факультету
Оксана ГОМОТЮК

_____ 2023 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ:

В.о. проректора з науково-
педагогічної роботи
Виктор ОСТРОВЕРХОВ

_____ 2023 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА
з дисципліни «ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДИЗАЙНУ»**

**ступінь вищої освіти – перший (бакалаврський)
галузі знань – 02 «Культура і мистецтво»
спеціальність – 022 «Дизайн»
освітньо-професійна програма – «Графічний дизайн»**

Кафедра інформаційної та соціокультурної діяльності

Форма навчання	Курс	Семестр	Лекції (год.)	Практ. заняття (год.)	РС	Тренінг КПЗ	Самост. робота (год.)	Разом	Іспит (сем.)
денна	2	3	28	28	3	8	83	150	іспит, 3

Тернопіль – ЗУНУ
2023

31.08.2023

Робоча програма складена на основі освітньо-професійної програми підготовки бакалавра галузі знань 02 «Культура і мистецтво» спеціальності 022 01 «Дизайн», затвердженої Вченою радою ЗУНУ (протокол № 10 від 23.06.2023 р.).

Робочу програму розробила: професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, доктор архітектури Оксана ДЯЧОК.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності (протокол № 1 від 28 серпня 2023 р.)

Зав. кафедри, канд. іст. наук, доцент

Ірина НЕДОШИТКО

Розглянуто та схвалено групою забезпечення спеціальності «Дизайн», протокол № 1 від 30 серпня 2023 р.

Керівник ГЗС

Роман П'ЄХ

Гарант ОПШ

Роман П'ЄХ

**СТРУКТУРА РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДИЗАЙНУ»**

1. Опис дисципліни «Історія та теорія дизайну»

Дисципліна – «Електронний документообіг»	Галузь знань, спеціальність, СВО	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів ECTS – 5	Галузь знань: 02 «Культура і мистецтво»	Статус: <i>обов'язкова дисципліна циклу загальної підготовки</i> Мова навчання <i>українська</i>
Кількість залікових модулів – 4	Спеціальність: 02201 «Дизайн»	Рік підготовки: <i>Денна – 2</i> Семестр: <i>Денна – 3</i>
Кількість змістових модулів – 2	Освітньо-професійна програма: «Графічний дизайн»	Лекції: <i>Денна – 28 год.</i> Практичні заняття: <i>Денна – 28 год.</i>
Загальна кількість годин – 150 год.	Ступінь вищої освіти – бакалавр	Самостійна робота: <i>Денна – 83 год.</i> Тренінг, КПЗ: <i>Денна – 8 год.</i> Індивідуальна робота: <i>Денна – 3 год.</i>
Тижневих годин – 10, з них аудиторних – 4		Вид підсумкового контролю – іспит

2. Мета і завдання дисципліни «Історія та теорія дизайну»

2.1. Мета вивчення дисципліни

Мета вивчення курсу «Історія та теорія дизайну» – здобуття студентами знань щодо витоків виникнення та еволюції розвитку дизайну як виду проєктно-художньої діяльності, ознайомлення із світовими та українськими досягненнями у сфері графічного дизайну.

2.2. Завдання вивчення дисципліни:

- дати студенту знання з культурно-історичних та соціальних витоків, процесів і закономірностей розвитку дизайну;
- ознайомити студента з історією розвитку графічного дизайну;
- дати знання з основних проблем дизайну, нових завдань та різноманіття ідей і напрямів сучасного графічного дизайну;
- навчити розуміти місце дизайну в системі художніх, проєктних та інженерно-технічних практик.

2.3. Найменування та опис компетентностей, формування котрих забезпечує вивчення дисципліни:

ЗК01. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК04. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК09. Здатність зберігати та примножувати культурномистецькі, екологічні, моральні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій.

ПК05. Здатність застосовувати знання історії українського і зарубіжного мистецтва та дизайну в художньо-проєктній діяльності.

2.4. Передумови для вивчення дисципліни.

Курс «Історія та теорія дизайну» пов'язана з «Історією та культурою України», «Історією та теорією української й світової культури».

2.5. Результати навчання.

РН03. Збирати та аналізувати інформацію для обґрунтування дизайнерського проєкту, застосовувати теорію і методику дизайну, фахову термінологію (за професійним спрямуванням), основи наукових досліджень.

РН13. Знати надбання національної та всесвітньої культурномистецької спадщини, розвивати екокультуру засобами дизайну.

РН14. Використовувати у професійній діяльності прояви української ментальності, історичної пам'яті, національної самоідентифікації та творчого самовираження; застосовувати історичний творчий досвід, а також успішні українські та зарубіжні художні практики.

РН15. Розуміти українські етнокультурні традиції у стильових вирішеннях об'єктів дизайну, враховувати регіональні особливості етнодизайну у мистецьких практиках.

3. Програма дисципліни «Історія та теорія дизайну»

Змістовий модуль 1

Зародження та становлення дизайнерського мистецтва.

Тема 1. Вступ. Історія розвитку дизайну у світі.

Тема 2. Народження професії дизайнера.

Тема 3. Історія та походження графічного дизайну.

Тема 4. Графічний дизайн в Україні у першій третині ХХ століття.

Питання, винесені на самостійне опрацювання:

1. Трипільські символи в оздобленні керамічних виробів.
2. Засновники сучасної промислової архітектури та дизайну (Петер Беренс, Ле Корбюзьє, Вальтер Гропіус, Людвіг Міс ван дер Рое).
3. Розвиток мистецтва плакатів.
4. Творчість видатних українських графіків (Георгія Нарбута, Василя Кричевського, Василя Єрмилова, Адольфа Страхова).

Змістовий модуль 2

Розвиток графічного дизайну в Україні .

Тема 5. Дизайн та радянська ідеологія.

Тема 6. Шляхи становлення українського дизайну.

Тема 7. Носії українського графічного стилю.

Тема 8. Українська ідентичність у графічному дизайні ХХІ століття.

Питання, винесені на самостійне опрацювання

5. Бойчукізм і «виробничий» рух.
6. Нові форми дизайну в умовах постіндустріального суспільства.
7. Комп'ютерна революція в дизайні.
8. Сучасна українська графіка.

4. Структура залікового кредиту з дисципліни «Історія та теорія дизайну»

4.1. Розподіл навчальних годин за модулями

Тема	Кількість годин					
	Лекції	Практ. заняття	Інд. робота	Тренінг, КПЗ	Сам. робота	Контрольні заходи
Змістовий модуль 1						
Зародження та становлення дизайнерського мистецтва.						
Тема 1. Вступ. Історія розвитку дизайну у світі.	2	2	1	4	10	Поточне опитування
Тема 2. Народження професії дизайнера.	4	4			10	Поточне опитування, завдання
Тема 3. Історія та походження графічного дизайну.	4	4			11	Дискусія
Тема 4. Графічний дизайн в Україні у першій третині ХХ століття.	4	4			12	Поточне опитування, модульна контрольна робота
Змістовий модуль 2						
Розвиток графічного дизайну в Україні						
Тема 5. Дизайн та радянська ідеологія.	2	2	2	4	10	Поточне опитування
Тема 6. Шляхи становлення українського дизайну.	4	4			10	Поточне опитування
Тема 7. Носії українського графічного стилю.	4	4			10	Поточне опитування
Тема 8. Українська ідентичність у графічному дизайні ХХІ століття.	4	4			10	Модульна контрольна робота
Всього:	28	28	3	8	83	Екзамен

5. Тематика практичних занять

Змістовий модуль 1.

Зародження та становлення дизайнерського мистецтва.

Практичне заняття № 1. Вступ. Історія розвитку дизайну у світі

Мета: ознайомити студентів з історією розвитку дизайну у світі. Показати вплив культури різних часів і народів на розвиток мистецтва дизайну.

Питання для обговорення

1. Поява і розквіт мистецтва стародавніх людей.
2. Трипільське мистецтво і його вплив на сучасну українську культуру.
3. Вплив культури Стародавньої Греції та Стародавнього Риму на розвиток європейського мистецтва.
4. Розвиток середньовічної ремісничої культури.
5. Епоха Ренесансу і її вплив на відродження мистецтва.
6. Нова доба (XVII - поч.XIX ст.) як період інтенсивного розвитку мистецтва, архітектури і дизайну.

Завдання:

1. Зробити зарисовки Скіфської пекторалі.
2. Зробити зарисовки Трипільських символів.

Практичне заняття № 2. Народження професії дизайнера.

Мета: ознайомити студентів з визначенням дати народження мистецтва дизайну.

Питання для обговорення

1. Промислова революція та інституалізація дизайну як основного виду діяльності.
2. Ідея нового гармонійного століття в діяльності Вільяма Морріса.
3. Петер Беренс – один із засновників сучасної промислової архітектури і дизайну.
4. Роль школи БАУХАУЗа у вихованні спеціалістів нового профілю.
5. Промисловий дизайн в Америці.

Завдання:

1. Зробити зарисовки дизайнерських творів засновників сучасної промислової архітектури та дизайну (Петер Беренс, Ле Корбюзьє, Вальтер Гропіус, Людвіг Міс ван дер Рое).

Практичне заняття № 3. Історія та походження графічного дизайну.

Мета: ознайомити студентів з категоріями графічного дизайну.

Питання для обговорення

1. Класифікація графічного дизайну за категоріями.
2. Перші приклади графічного дизайну в культурі різних народів.
3. Верстат Й.Гутенберга та його вплив на друкарське мистецтво.
4. Історія розвитку мистецтва плакатів.
5. Роль графічного дизайну.

Завдання:

1. Виготовлення ілюстрацій до різних стильових напрямків або до робіт дизайнерів другої половини XX століття

Практичне заняття № 4. Графічний дизайн в Україні у першій третині ХХ століття.

Мета: ознайомити студентів з графічним мистецтвом українських.

Питання для обговорення

1. Творчість Василя Кричевського.
2. Олена Кульчицька – представниця західноукраїнської графічної школи.
3. Український авангард у творчості Казимира Малевича, Олександра Екстера, Анатолія Петрицького.
4. Мистецька школа бойчукістів.
5. Ілюстрації Анатолія Базилевича.

Завдання:

1. Презентація на тему «Творчість українського графіка-авангардиста».

Змістовий модуль 2. Розвиток графічного дизайну в Україні.

Практичне заняття № 5. Дизайн та радянська ідеологія.

Мета: ознайомити студентів з графічним українським мистецтвом радянської доби.

Питання для обговорення

1. Дизайн та радянська ідеологія.
2. План монументальної пропаганди.
3. Плакати та графіка радянського періоду.
4. Графіка хрущовської «відлиги».
5. Мистецький андеграунд та творчість художників української діаспори.

Практичне заняття № 6. Шляхи становлення українського дизайну.

Мета: Ознайомити студентів із проблемами становлення та розвитку сучасного українського дизайну.

1. Розвиток інфраструктури художньо-промислової освіти в Україні.
2. Розширення діапазону спеціальностей в дизайні.

Практичне заняття № 7. Носії українського графічного стилю.

Мета: Ознайомити студентів із сучасними найвідомішими графічними дизайнерами в Україні та їх творчістю.

Питання для обговорення

1. Суспільні, побутові, історичні, культурні контексти українського стилю, формування явища «український дизайн».
2. Графічний дизайн України початку III тисячоліття.
3. Український дизайн на світовій сцені.

Практичне заняття 8. Українська ідентичність у графічному дизайні ХХІ століття.

Мета: донести до студентів особливості пошуку та формування українського стилю в графічному дизайні.

Питання для обговорення

1. Символи української ідентичності.
2. Український орнамент.
3. Носії українського графічного стилю.
4. Українська ідентичність у графічному дизайні сьогодні

6. Самостійна робота

Самостійна робота студентів є основним способом оволодіння навчальним матеріалом у вільний від обов'язкових занять час. Головна мета проведення самостійної роботи полягає у необхідності більш детальнішого розгляду тематики курсу з використанням рекомендованих матеріалів і виконанням практичних завдань.

Обсяг і зміст самостійної роботи визначається робочою програмою та робочим планом в межах встановленого обсягу годин із навчальної дисципліни, методичними вказівками викладача. Навчальний матеріал з дисципліни, передбачений для засвоєння студентом у процесі самостійної роботи, виноситься на підсумковий контроль поряд з навчальним матеріалом, який опрацьовувався при проведенні навчальних занять.

Самостійна робота студентів із дисципліни «Історія та теорія дизайну» передбачає:

- активний діалог між викладачем та студентом у процесі навчальної діяльності;
- опрацювання навчальної літератури з курсу;
- самостійне вивчення окремих питань з дисципліни;
- виконання практичних завдань;
- підготовка письмових повідомлень (рефератів, доповідей статей, презентацій тощо);
- виконання творчих завдань (зарисовки, опис творчості відомого дизайнера тощо)

Перелік питань, винесених на самостійне вивчення

№ п/п	Тематика
1.	Трипільські символи в оздобленні керамічних виробів
2.	Засновники сучасної промислової архітектури та дизайну (Петер Беренс, Ле Корбюзьє, Вальтер Гропіус, Людвіг Міс ван дер Рое).
3.	Розвиток мистецтва плакату.
4.	Творчість видатних українських графіків (Георгія Нарбута, Василя Кричевського, Василя Єрмилова, Адольфа Страхова).
5.	Бойчукізм і «виробничий» рух.
6.	Нові форми дизайну в умовах постіндустріального суспільства.
7.	Комп'ютерна революція в дизайні.
8.	Сучасна українська графіка.

7. Тренінг та комплексне практичне індивідуальне завдання

Комплексне практичне індивідуальне завдання з курсу «Історія та теорія дизайну» є видом позааудиторної роботи студентів і виконуються ними самостійно у вигляді презентації з використанням новітніх інформаційно-комунікаційних засобів і технологій в процесі вивчення програмового матеріалу.

Виконання КПЗ – важлива та обов'язкова складова курсу, один із залікових кредитів із дисципліни «Історія та теорія дизайну».

Метою КПЗ є оволодіння навичками самостійного вивчення програмового матеріалу, систематизація, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань із навчального курсу, стимулювання творчості студентів і закладання підвалин для їх подальшої науково-дослідної роботи.

Електронна презентація (лат. praesento – передаю) – це інноваційний спосіб публічного подання інформації за допомогою мультимедійних технологій, які уможливають одночасне зорове, слухове, кінестетичне сприйняття інформації.

Підготовка якісної презентації здійснюється поетапно:

1 етап – концептуальне проектування: формування концепції, образу аудіовізуального продукту, визначення його структури, змістової спрямованості, мети, складання сценарію презентації та ескізу продукту, вибір форми та стилю подання наукової інформації;

2 етап – власне проектування: створення шаблонів, заготовок слайдів й основних інформаційних компонентів (текстових фрагментів, графічних об'єктів), наповнення їх відповідним змістом;

3 етап – реалізація задуму: виголошення наукової доповіді з використанням технічних засобів наочності;

4 етап – аналіз результатів: самооцінка й оцінювання учасниками.

Найважливіші принципи розроблення електронних презентацій:

- *оптимальний обсяг*: слайди мають виконувати функцію доповнення, уточнення інформації, тому не повинно бути некоментованих слайдів; велика кількість слайдів викликає втому і відволікає від суті дослідження;

- *урахування інтелектуального горизонту аудиторії* (рівня підготовленості публіки): кожне слово, твердження, поняття, схема, графік повинні бути зрозумілими присутнім; абстрактні положення потрібно супроводжувати конкретними фактами, цитатами, відеофрагментами;

- *науковість і достовірність*: інформація у вигляді яскравих динамічних зображень не повинна суперечити чи спотворювати реальні факти, має бути однозначною, текстові матеріали повинні бути грамотними;

- *логічність*: між поданим у вигляді тверджень та ілюстрацій матеріалом, викладеними поняттями повинні легко простежуватися причинно-наслідкові зв'язки; кожна частина аудіовізуальної інформації має бути завершеним мікроповідомленням;

- *урахування особливостей «екранної комунікації»* (сприйняття інформації з екрана): читання є тривалішим процесом, аніж споглядання, тому текстову інформацію слід мінімізувати, натомість скористатися схемами, діаграмами,

рисунками, фотографіями, анімацією, фрагментами фільмів; повинен бути продуманий темпоритм появи різних елементів презентації, їх послідовності, використання анімаційних прийомів (ефектів раптовості, плинності, мерехтіння тощо);

- *естетичність*: розмір шрифту текстового матеріалу повинен бути таким, щоб літерна інформація добре сприймалася навіть у великому приміщенні; домірність кольорів, витриманість стилю в оформленні слайдів, тон не повинен відволікати увагу від розташованого на ньому тексту.

Оцінюється електронна презентація за такими критеріями:

- логічність у викладі наукової інформації;
- якість оформлення матеріалів;
- відповідність форми і змісту;
- ступінь емоційного впливу на аудиторію.

Захист КПЗ відбувається у встановлені терміни відповідно до робочого плану курсу та затвердженого графіку модульного контролю.

Варіанти КПЗ із дисципліни «Історія та теорія дизайну» (презентація) на вибір.

1. Аналіз мистецтв початку ХХ століття, що вплинули на становлення дизайну як нового виду творчої діяльності.

2. Перша (1851) і наступні Всесвітні промислові виставки ХІХ століття, їх вплив на формоутворення машинної продукції.

3. Виникнення БАУХАУСу: передумови створення школи, творчі устремління.

4. Функція, конструкція, форма в БАУХАУСі.

5. Погляди У. Морріса про взаємодію мистецтва і ремесла, їх вплив на діячів Веркбунда, Баухаусу і піонерів радянського дизайну.

6. Дизайнерські роботи Міс ван дер Рое і Вальтера Гропіуса.

7. Стил ь арт-деко і його вплив на формоутворення предметного середовища в Західній Європі і США, особливості його прояву в Радянському Союзі.

8. Піонери комерційного дизайну США.

9. Становлення і основні етапи розвитку графічного дизайну.

10. Творчість українських художників – графіків.

8. Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

У процесі вивчення дисципліни «Історія та теорія дизайну» використовуються наступні засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання:

- тести;
- поточне опитування;
- презентації результатів виконаних завдань;
- оцінювання результатів КПЗ;
- студентські презентації та виступи на наукових заходах;
- завдання на комп'ютерному обладнанні;
- ректорська контрольна робота;
- екзамен.

Для активізації процесу навчання при викладенні змісту дисципліни використовуються різноманітні методи навчання, а саме: методи стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності; методи організації й здійснення навчально-пізнавальної діяльності; методи навчання за джерелом знань (словесні, наочні, практичні).

За характером логіки пізнання використовуються такі методи: аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний, індуктивний, дедуктивний.

Політика оцінювання

Політика щодо дедлайнів і перескладання. Для виконання індивідуальних завдань і проведення контрольних заходів встановлюються конкретні терміни. Перескладання модулів відбувається з дозволу дирекції факультету за наявності поважних причин (наприклад, лікарняний).

Політика щодо академічної доброчесності. Використання друкованих і електронних джерел інформації під час контрольних заходів та екзаменів заборонено.

Політика щодо відвідування. Відвідування занять є обов'язковим компонентом оцінювання. За об'єктивних причин (наприклад, карантин, військовий стан, хвороба, закордонне стажування) навчання може відбуватись в он-лайн формі за погодженням із керівником курсу з дозволу дирекції факультету.

9. Критерії, форми поточного та підсумкового контролю

У процесі вивчення дисципліни «Історія та теорія дизайну» використовуються наступні методи оцінювання навчальної роботи студента за 100 бальною шкалою:

- поточне тестування та опитування;
- виконання ректорської контрольної роботи;
- підсумкове тестування по кожному змістовому модулю;
- оцінювання виконання КПЗ;
- екзамен;

Підсумковий бал за 100-бальною шкалою з дисципліни визначається як середньозважена величина залежно від питомої ваги кожної складової залікового кредиту.

Заліковий модуль 1	Заліковий модуль 2 (РКР)	Заліковий модуль 3 (тренінг, КПЗ)	Заліковий модуль 4 (екзамен)	Разом
20 %	20 %	20 %	40%	100 %
1. Усне опитування під час занять. (4 теми по 5 балів = 20 балів) 2. Письмова робота = 80 балів.	1. Усне опитування під час занять (4 теми по 5 балів = 20 балів). 2. Письмова робота = 80 бали.	1. Написання та захист КПЗ = 80 балів. 2. Виконання завдань під час тренінгу = 20 балів.	1. Тестові завдання (5 тестів по 6 балів за тест) – макс. 30 балів 2. Теоретичні питання (2 питання) – по 35 балів, макс. 70 балів.	

Шкала оцінювання

За шкалою університету	За національною шкалою	За шкалою ECTS
90-100	Відмінно	A (відмінно)
85-89	Добре	B (дуже добре)
75-84		C (добре)
65-74	задовільно	D (задовільно)
60-64		E (достатньо)
35-59	незадовільно	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)
1-34		F (незадовільно з обов'язковим повторним курсом)

10. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна

№ з/п	Найменування	Номер теми
1	Мультимедійний проектор	1-8
2.	Проекційний екран	1-8
3.	Наявність доступу до мережі Інтернет (за необхідності)	1-8
4.	Ноутбук	1-8
5.	Комунікаційне програмне забезпечення (Zoom) для проведення занять у режимі он-лайн (за необхідності)	1-8
6.	Комунікаційна навчальна платформа (Moodle) для організації дистанційного навчання (за необхідності)	1-8

11. Рекомендовані джерела інформації

1. Абрамкіна Д. Мистецтво епохи Відродження. *Мистецтво та освіта*. 2011. № 3. С. 39-42.
2. Александрович В. Українське мистецтво другої половини ХУІІ століття. *Історія в школах України*. 2004. №6. С.50-53.
3. Білодід Ю. Основи дизайну: Навчальний посібник / Юрій Білодід, Олена Поліщук,, 2004. 239 с.
4. Гонтова Л. Українське мистецтво. ІІ половина ХХ ст. К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. 112 с.
5. Графіка. Декоративно-прикладне мистецтво: каталог музейної збірки : [в 2 ч.]. Ч. 2 / Тернопільський обл. худ. музей ; авт. вступ. ст. І. Дуда ; [упоряд. О. М. Войтович, С. М. Бошко, О. Р. Ваврик [та ін.] ; за ред. І. М. Дуди. Тернопіль : Астон, 2008. 144 с.
6. Дизайн: Історія зародження та розвитку дизайну. Історія дизайну меблів та інтер'єра. Навчальний посібник. — Київ: Центр навчальної літератури, 2004.
7. Кашуба-Вольвач О. Українська академія мистецтва. Історія заснування та фундатори. Київ: Родовід, 2015. 272 с.
8. Коляда І. Казимир Малевич. Харків: Фоліо, 2018. 128 с.
9. Н. М. Шебек, Т. В. Малік та ін. Київ: КНУБА, 2010. – 400 с.
10. Народне мистецтво/Національна спілка майстрів народного мистецтва України.2001. №3-4.
11. Народне мистецтво/Національна спілка майстрів народного мистецтва України.2003. №1-2.
12. Основи дизайну архітектурного середовища : Підручник / В. О. Тімохін,
13. Татіївський П. Особливості становлення та перспективи розвитку дизайну в Україні: Дис... канд. техн. наук: 05.01.03 / НАН України ; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського. К., 2002. 190 арк.
14. Хома І. Я., Сова А. О., Мина Ж. В.. Історія української культури. Навчальний посібник. Друге видання, доповнене. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. 356 с.
15. Художник, який відкрив Україну світу: 155 років від дня народження Миколи Пимоненка / підгот. Віктор Шпак // *Урядовий кур'єр*. 2017. 18 бер. (№ 52). С. 7.
16. Художня культура світу. Європейський культурний регіон / Н. Є. Миропольська, Е. В. Белкіна, Л. М. Масол, О. І. Оніщенко. Київ : Вища школа, 2001. 191 с.